

Dr. theol., LU Teoloģijas fakultātes profesors un vadošais pētnieks,
LELB mācītājs

RALFS KOKINS

KLIMATA PĀRMAIŅAS, EKOLOĢIJA UN TEOLOĢIJA.

ROSINOŠAS PĀRDOMAS PAR TEOLOĢIJAS MISIJU
MŪSDIENU GLOBĀLO IZAICINĀJUMU KONTEKSTĀ

Konteksts, aktuālās situācijas raksturojums

Šobrīd mūs nodarbina un informatīvo telpu gandrīz pilnībā piepilda SARS-Cov-2 koronavīrusa izraisītās slimības Covid-19 globālā pandēmija, kas vairākos viļņos plosās jau teju divus gadus, upuru skaitam pasaulē sasniedzot

4,99 miljonus un kopējam saslimušo skaitam **246,2** miljonus (Latvijā 28.10.2021. jau fiksēti 211 702 tūkstoši saslimušo un 3173 mirušo, bet saslimušo un mirušo skaits vīrusa “Delta” mutācijas dēļ vēl turpinās būtiski pieaugt, Latvijai jau oktobrī ierindojoties pirmajā vietā pasaulē vīrusa izplatības ziņā).¹

Kopumā tiek būtiski iedragāta globālā ekonomika (piedzīvojam lielāko recesiju kopš Otrā pasaules kara), pieaug arī starptautiskās un dažādas sociālās spriedzes, un mēs vēl nezinām, cik dziļas sekas šī pandēmija atstās uz cilvēku garīgo un psihisko veselību.

Eksperti uzskata, ka vistuvākajā laikā (jau šajā ziemā) pasaule piedzīvos dramatisku enerģētisko krīzi, kurai sekos piegādes ķēžu sabrukums un dziļa ekonomiskā katastrofa ar pagaidām vēl neparedzamām sekām.²

---

¹ <https://www.worldometers.info/coronavirus/> (skatīts 28.10.2021.)

² Stephen Stapczynski, “Europes Energy Crisis is Coming for the Rest of the World, Too”, in *Bloomberg.com*, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-09-27/europe-s-energy-crisis-is-about-to-go-global-as-gas-prices-soar?sref=ZAnvU9Cl> (Sept. 27, 2021); David Stanway, “China Energy Crunch Triggers Shutdowns, Please for More Coal”, in *Reuters.com*, <https://www.reuters.com/>

Piedevām nekur jau nav pazuduši arī citi globālie izaicinājumi, kas diezgan tiešā veidā ar to visu saistīti, – klimata izmaiņas, ekoloģiskā krīze, resursu izsīkums, pārapsdzīvotība, arvien vērienīgākais dzīvesveids turīgākajā pasaules daļā, pieaugoša sociālā nevienlīdzība un spriedze. Šādos apstākļos rodas elementārs jautājums, kā mums visiem (kā cilvēcei) turpmāk izdzīvot un sadzīvot.

Cilvēka darbības izraisītās klimata izmaiņas komplektā ar pašreizējā krīzes laika vajadzībām (strauji pieaugošs pieprasījums pēc elektroniskām ierīcēm, mikročipu un pusvadītāju deficīts) nostāda uz izmiršanas robežas neskaitāmas augu un dzīvnieku sugas, līdz ar to enerģijas, pārtikas un dzeramā ūdens nodrošinājums, kā arī elementāra izdzīvošana būs galvenais cilvēces izaicinājums jau vistuvākajā nākotnē.

Daudzi sapņo pēc iespējas ātrāk atgriezties atpakaļ situācijā, kādā tā bija pirms pandēmijas, un teoloģijā saredz nozīmīgu garīgu atbalstu. Tomēr vēlos pasvītrot, ka šāda atgriešanās pilnīgi noteikti ne tikai vairs nav iespējama, bet arī nebūtu vēlama vai veicināma. Daba ar masīvajām klimatiskajām izmaiņām, ar jauniem starpsugu vīrusiem dod skaidru vēstījumu, ka tai ir jau par daudz.

Teoloģija ir viena no nozarēm, kurai būtu jādara viss iespējamais, lai pasaule attaptos no savām bezatbildīgajām ilūzijām un nekad vairs neatgrieztos pirmspandēmijas “normalitātē”.

Mūsu bezatbildīgais, izšķērdīgais, globāli pārlieku mobilais dzīvesveids, kā arī permanenti pieaugošais patēriņš atstāj būtisku iespaidu uz trauslajiem līdzsvāriem dabā. Baudīdams neierobežotu mobilitāti un dzīdamies pēc arvien augstākiem labklājības un ērtību standartiem, cilvēks bezatbildīgi izsmel dabas resursus un iznīcina pats savu dzīves vidi. Tāpat arī cilvēks nespēj risināt arvien dramatiskās pārapsdzīvotības, sociālo netaisnību un nabadzības problēmas. Esam nonākuši punktā, kurā tik ierastajam, līdz šim pašsaprotamajam dzīvesveidam vairs nepietiek uz šīs planētas pieejamo resursu.

Visas modernās cilvēces ideoloģijas (kapitālisms, komunisms, liberālisms, totalitārisms) balstās utopiskos priekšstatos, ka ir iespējama neierobežota izaugsme, attīstība, kāda “saulaina nākotne”. Pašlaik esam attapušies punktā, kurā saprotam – izaugsme vairs nav iespējama,³ mēs tikai izliekamies vai negribam (ir ekonomiski neizdevīgi un psiholoģiski neērti) to zināt, kā arī atbilstoši rīkoties.⁴ Izaugsmei ir skaudras, eksakti aprēķināmas robežas.⁵

---

world/china/china-energy-crunch-triggers-alarm-pleas-more-coal-2021-09-28/ (Sept. 28, 2021) un neskaitāmos citos avotos.

3 Dennis & Donella Meadows, Erich Zahn, Peter Milling, *Die Grenzen des Wachstums: Bericht des Club of Rome zur Lage der Menschheit* (Reinbeck: 1973).

4 Ernest U. Von Weizsacker, Anders Wijkman, *Wir sind dran: Was wir ändern müssen, wenn wir überleben wollen, Clube of Rome: Der Grosse Bericht* (München: 2019).

5 Jānis Zaļoksnis, “Izaugsmes robežas” // *Klimats un ilgtspējīga attīstība*, Māra Kļaviņa un Jāņa Zaļokšņa redakcijā (Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016), 267–273.

Tad nu teoloģijai būtu jādod nevis viltus cerības par atgriešanos bijušajā un ierastajā “normalitātē”, bet gan jāveicina pārmaiņas domāšanā, kas radikāli maina mūsu attieksmi un dzīvesveidu. Teoloģija vairs nedrīkst atbildēt uz aktuālo reliģisko pieprasījumu garīgās dzīves “bagātināšanai”, tās aktuālais uzdevums to drīzāk nostādīs ļoti nepopulārās pozīcijās.

Teoloģijā vēl joprojām par maz apskatīta izaugsmes un tās robežu problemātika.⁶ Postpadomju telpā mēs daudz par maz apzināmies, kādu izaicinājumu, problēmu un morālo dilemmu priekšā šobrīd atrodas cilvēce.

Tuvākajos gados jautājums nebūs par aizgājušās lietu kārtības un iepriekš uzsāktās izaugsmes atjaunošanu, bet gan par elementāru izdzīvošanu. Ņemot vērā klimatisko izmaiņu ietekmi uz valstīm un reģioniem, būs nepieciešamas lielas pūles, lai pasaule neieslīgtu bezgalīgos karos, haosā un postā. Lai izdzīvotu un sadzīvotu, cilvēcei var palīdzēt tikai visnotaļ radikāli, kompleksi risinājumi globālā līmenī, cīnoties ar egoismu, alkatību un sociālo nevienlīdzību. Nākotne ir iespējama tikai ar nosacījumu, ka pārtikusī pasaules daļa atsakās no ierastajiem labklājības, ērtību, kā arī līdz šim ierastajiem tiesību un “brīvību” standartiem – no ierastās izšķērdības, dārgajām izklaidēm, kā arī no neprātīgās globālās mobilitātes.

Tagad ir jādara viss, lai cilvēki būtu motivēti mazāk ceļot, domāt un rīkoties globāli un dabai draudzīgi, pārtikt lokāli un savā starpā censtos būt iecietīgāki, draudzīgāki, labvēlīgāki, solidārāki.

Būs vairāk jāizmanto tehnoloģiju piedāvātās tiešsaistes iespējas, bet ierastie masu pasākumi, daudzu cilvēku pulcēšanās slikti vēdināmās iekštelpās darba, izklaides vai atpūtas nolūkos ir vakardiena, ko nevajadzētu (nebūtu saprātīgi) atjaunot.

Pētījuma mērķis nav dot padziļinātu tēmu analīzi, bet gan pārdomāt un aktualizēt jautājumu, vai un kā mūsdienu teoloģija var palīdzēt risināt cilvēces aktuālos izaicinājumus. Pārdomas tapušas, izmantojot gan plašāku teorētisku materiālu,⁷ gan arī

---

6 Šie svarīgie jēdzieni neparādās pat lielajās teoloģiskajās/reliģiskajās enciklopēdijās, piemēram, TRE (1977–2004). Tikai pēdējā laikā arī Rietumu teoloģiskajā literatūrā šie termini lietoti *Ekoteoloģijas* kontekstā, bet ne vienmēr vērojama neatkarība no populārām sociālām ideoloģijām.

7 Jürgen Moltmann, *Gott in der Schöpfung: Ökologische Schöpfungslehre* (München: 1985); Erich Fromm, *Haben oder Sein*, 14. Aufl. (Stuttgart: 1984); Bruce Ackermann, *Social Justice in the Libertate State* (NewHeaven CT, 1980); John B. Cobb, “Is It Too Late? A Theology of Ecology”, Revised edition, in *Environmental Ethics Books* (Denton Texas: 1995); Dennis & Donella Meadows, Erich Zahn, Peter Milling, *Die Grenzen des Wachstums: Bericht des Club of Rome zur Lage der Menschheit* (Reinbeck: 1973); Ernest U. von Weizsacker, Anders Wijkman, “Wir sind dran: Was wir ändern müssen, wenn wir überleben wollen”, in *Clube of Rome: Der Grosse Bericht* (München: 2019); u. c.

jaunākās teologu publikācijas un starpnozaru diskusijas.⁸ Pētījumā tika secināts, ka teoloģija šo jautājumu risināšanā varētu konstruktīvi palīdzēt vairākos līmeņos, jo runa ir par cilvēciskās dabas jeb *ontoloģiskām* jeb dabas (būtības) kategorijām. Svarīgi būtu sniegt nevis jaunas analīzes, bet drīzāk vispār šos jautājumus aktualizēt sabiedrībā, lai tā saprastu mūsu patiesās situācijas nopietnību, kā arī apjaustu iespējamo risinājumu virzienu. Risinājumi būs ļoti kompleksi, tie būs jāatrod visiem kopīgi.

Cilvēces izdzīvošanai nepieciešamā attieksme un rīcība runā pretī cilvēka velmēm un savtīgajai dabai, tā nozīmē atteikšanos no līdz šim ierastā un pašsaprotamā, no infantili egoistiskās individuālisma kultūras, kas nespēj racionāli domāt par līdzcilvēkiem, apkārtējo vidi, kopējo labumu. Mūs visvairāk apdraud ekonomika, kas funkcionē tikai ar nemitīgas izaugsmes nosacījumu,⁹ mijiedarbojoties ar permanenti augošu pieprasījumu. Teoloģijai apzināti jāveicina labprātīga atteikšanās, lai mainītu bezjēdzīgi augošā patēriņa paradigmas. Nākotnes dzīves modeļi nav atraujami no sabiedrību transformējošas reliģiskās un morālās dimensijas, tiem jābūt ne tikai ilgtspējīgiem, bet arī cilvēciskiem un kvalitatīviem.

Mūsdienu cilvēces akūtie izaicinājumi

Pārapdzīvotība

Planētas iedzīvotāju skaits jau sasniedzis 7,9 miljardus,¹⁰ un 2050. gadā tas varētu pārsniegt 10 miljardu atzīmi.

Planētas resursiem ir skaudras robežas, ekosistēmas ir ļoti trauslas.

Daži “kreiso” ideoloģiju pārstāvji gan tiecas uzskatīt, ka pārapdzīvotība esot tikai mīts, citi atkal brīdina, ka pārapdzīvotības kritiskā robeža (7 miljardi) ir jau sasniegta vai pat pārsniegta.¹¹

Ja biomasas apjoms un resursi planētas vēsturē ir diezgan eksakts un galīgs lielums, tad var aptuveni izrēķināt, cik cilvēkiem kādā materiālās labklājības līmenī resursu pietiks un cik ilgu laiku.

---

8 Markus Vogt, *Christliche Umweltethik: Grundlagen und zentrale Herausforderungen* (Herder Verlag, 2021); Eberhard M. Pausch, “*Ceterum censeo*” – *Denkanstöße für Theologie und Kirche* (Berlin: 2018); Eberhard M. Pausch, *Jesus, Hauptdarsteller Gottes? Inszenierung als Schlüssel für einen vernunftgemässen Glauben* (Berlin: 2019); Volker Jung, *Digital Mensch bleiben* (München, 2018); u. c.

9 Par izaugsmes problemātiku: Michael Kopatz, *Ökoroutine* (München: Oekom Verlag, 2018), 40–45.

10 ANO dati; <https://www.worldometers.info/world-population/> (skatīts 28.10.2021.) Iedzīvotāju skaits bijis samērā konstants visā zināmajā vēsturē, bet no 20. gs. 50. gadiem līkne ir strauji augoša (no 2,7 miljardiem 50. gados līdz 7,8 miljardiem 2021. gadā).

11 Sk. arī Dienvidāfrikas filosofa Benatar *antinatālisma* idejas grāmatā: David Benatar, *Better Never to Have Been: The Harm of Coming into Existence* (Oxford University Press, 2006).

Patlaban pasaules ekosistēmas nav galīgi sagrautas vienīgi tāpēc, ka tikai viena relatīvi maza planētas iedzīvotāju daļa dzīvo Rietumu sabiedrībai tik ierastajos labklājības standartos, bet vairums ir ļoti nabadzīgi. Nabadzīgā pasaules daļa arī vēlas sasniegt tādu labklājības līmeni kā bagātākajās valstīs. Pacelt nabadzīgā vairākuma dzīves līmeni neļauj arī ierobežotie resursi, tāpēc vienīgais risinājums būtu bagātākajā pasaules daļā labprātīgi atteikties no ierastajiem labklājības, patēriņa, mobilitātes, izklaides u. c. standartiem, kamēr vēl to iespējams izdarīt mierīgā veidā.

Klimata izmaiņas

Zinātnieki ar lielām bažām vēro agrāk neredzētas klimatiskās anomālijas, arvien biežākos klimatiskos ekstrēmus.¹²

Piemēram, pēdējos gadus ap ziemas saulgriežiem virs Ziemeļpola (aiz polārā loka) vērojams bezvējš un +25 °C karstums.

2021. gada februārī virs arktiskajiem apgabaliem esošais “polārais virpulis” (*Polar Vortex*, ap Ziemeļpolu rotējošs zema spiediena arktiska gaisa apgabals, kas atbild par ziemeļiem ierastajiem laikapstākļiem ziemeļu puslodes ziemeļu daļā) neskaidru iemeslu dēļ ir sadalījies gabalos un dažādās planētas vietās aizplūdis neredzēti tālu uz dienvidiem, nesdams visā vēsturē vēl neredzētu, anormālu salu un sniega vētras Āfrikā, Tuvajos Austrumos, ASV dienvidu štatos, pat Meksikas līcī. Ziemeļeiropu un Austrumeiropu pēdējo gadu vasarās piemeklēja anormāli (letāli) karstuma viļņi, gaisa temperatūrai ilgākus periodus paaugstinoties pat virs +40 °C (Dānijā, Nīderlandē, Beļģijā u. c.). Arī Latvijā kādā no tuvākajām vasarām sagaidīsim šādus ekstrēmus, agrāk tikai Āfrikai un Tuvajiem Austrumiem raksturīgus laikapstākļus.

Netipiski ilgstošais t. s. bloķējošais anticiklons virs Skandināvijas izraisīja 1,5 mēnešus ieilgušo anormālo karstuma vilni Latvijā¹³ šī gada vasarā – šī ir bijusi viskarstākā vasara visā meteoroloģisko novērojumu vēsturē,¹⁴ vidējai gaisa temperatūrai sasniedzot +18,8 °C, kas ir 0,4 °C augstāk par līdzšinējo rekordu (2010. gada vasarā) un 2,6 °C augstāk par gadalaika normu (1981.–2010. gadā).¹⁵

---

12 Māris Kļaviņš, “Klimata mainības raksturs un cilvēka ietekme uz to” // *Klimats un ilgtspējīga attīstība*, 45–51.

13 Par klimatiskajiem ekstrēmiem Latvijā: Agrita Briede, “Ekstremālās parādības un to izmaiņas: iespējamās klimata pārmaiņas Latvijā 21. gadsimta laikā” // *Klimats un ilgtspējīga attīstība*, 66–73, 90–96.

14 <https://www.meteo.lv/lapas/vide/klimata-parmainas/latvijas-klimats/latvijas-klimats?id=1199&nid=562> (skatīts 07.2021.) (apkopotī dati par klimatisko periodu no 1961. līdz 2016. g.).

15 https://klimats.meteo.lv/laika_apstaklu_raksturojums/2021/vasara/, dati publicēti 09.2021.

2021. gada vasarā piedzīvots teju 2 mēnešu ilgs letāla karstuma vilnis ASV un Kanādā ar regulārām gaisa temperatūrām +48 °C (naktīs temperatūra mēnešiem ilgi nepazeminājās zem +36 °C, un tas uzskatāms par katastrofālu parādību).

Globālā sasilšana ir zinātniski nenoliedzams fakts ar neparedzamām sekām.¹⁶ Par cilvēku darbības saistību ar ekoloģiju un klimatu ir zināms jau sen, ir bijušas vienošanās Parīzē, Kioto un citur,¹⁷ lai mēģinātu nobremzēt globālo sasilšanu līdz +1,5 °C (līdz 2100. gadam, salīdzinot ar 1700. gadu). Nu redzam, ka jau tagad pieaugums ir vismaz +3,2 °C vai pat vairāk (kāpuma tempi strauji paātrinās), visi pasākumi bijuši politiski deklaratīvi un nav daudz līdzējuši.¹⁸ Tāpat arī praktiski neko neesam panākuši resursu izmantošanas un “ekoloģiskās pēdas” mazināšanas jomā, jo ekonomiskās intereses un ierastās ērtības prevalē.

Piesārņojums un ekoloģiskā krīze

Piesārņojums un ekoloģiskā krīze ir saistīti ar rūpniecību, preču ražošanas apjomu pieaugumu, pārapsvešotību, intensīvo lauksaimniecību, transportu (mobilitāti) u. c. Piemēram, Atlantijas okeāna vidū dreifē milzīga plastmasas atkritumu sala (1,8 miljonus kvadrātkilometru lielā teritorijā peld aptuveni 80 000 tonnu plastmasas atkritumu), pludmales noklātas ar atkritumiem ne tikai Indijā, bet nu jau arī Britu salās. Zivis, jūras veltes, kā arī sauszemes augi un dzīvnieki ir piesārņoti ar mikroskopiskām plastmasas un mikrošķiedru daļiņām un apdraud veselību. Mikrošķiedru un mikroplastmasas piesārņojums ir atrodams itin visur, nav vairs tādu vietu uz planētas, kur tā nebūtu. Tāpat arī piesārņotie virszemes un pazemes ūdeņi (Latvijā tikai 1/5 daļa visu ūdens resursu uzskatāmi par relatīvi nepiesārņotiem). Ķīmiskais, smago metālu piesārņojums (izejvielu ieguve, raktuves, rūpniecība, salūts, sadzīves ķīmija utt.) gan augsnē, gan arī virszemes un pat pazemes ūdeņos. Farmaceutisko savienojumu satraucošā koncentrācija upju un jūras ūdenī.

Piedevām situāciju visās jomās būtiski pasliktina individuālās brīvības un tiesības, egoisms un alkatība, kas zemā sabiedrības izglītības un morālās atbildības līmenī arvien vairāk degradē kopīgo labumu. Jeb – brīvības un tiesības nereti pārtop bezatbildīgā patvaļā, kas grauj mūsu dzīves vidi.¹⁹

---

16 Māris Kļaviņš, “Globālā sasilšana un tās sekas” // *Klimats un ilgtspējīga attīstība*, 97–109.

17 Ilze Prūse, “Starptautiskā klimata politika: Eiropas Savienības klimata politika” // *Klimats un ilgtspējīga attīstība*, 238–249.

18 ANO jaunākais (2021. gada) un apjomīgākais pētījums klimata pārmaiņu jomā *Climate Change 2021: The Physical Science Basis*, https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_SPM.pdf (Date of Document: 7 August 2021) (skatīts 02.09.2021.)

19 Pandēmija ir pēdējo laiku spilgtākais piemērs: kamēr Japānas, Taivānas, Dienvidkorejas u. c. augsti attīstītās sabiedrībās cilvēki domā par kopējo labumu, Rietumu sabiedrībās daudzi

Mēs ikdienā lietojam gandrīz 100 miljonus ķīmisku vielu, no kurām tikai neliela daļa pastāv dabas vidē, lielākā daļa no tām ir mākslīgi sintezētas un toksiskas vielas. Ap 120 000 toksisku ķīmisku vielu ražo rūpnieciskos apjomos, un ar katru gadu šie apjomi un jaunu savienojumu klāsts tikai palielinās.

Ķīmiskās vielas lielā daudzumā nonāk dabas aprītē (augsnē, virszemes ūdeņos un gruntsūdeņos) – tie ir gan dažādi toksiskie metāli (Pb, Cd, Sn, Cu, Co, Ba, Hg u. c.) un nemetāli (As, Se, B, F u. c.), gan arī toksiskas organiskās vielas (rūpniecības atkritumi un blakusprodukti, pesticīdi, herbicīdi, farmācijā un kosmētikā lietoti savienojumi) un dažādi ķīmiski inerti savienojumi – aerosoli, ūdenī suspendētas daļiņas, putekļi, pelni.

Augsnē nonāk un ilgstoši uzkrājas tādi toksiskas organiski savienojumi kā polihlorētie un polibromētie bifenili, dibenzofurāni, poliaromātiskie ūdeņraži (arī mazuts u. c.), fosfororganiskie insekticīdi un pesticīdi, farmaceitiskie savienojumi, kā arī radioaktīvie un smagie metāli, toksiskie mikroelementi.

Viena no industriālās pasaules lielajām problēmām ir gaisa piesārņojums, kas ir viens no būtiskākajiem cilvēka dzīvību un veselību noteicošajiem faktoriem. Gaisā bez dažādiem oglekļa un sēra oksīdiem arvien palielinās slāpekļa (I) oksīda (N_2O), slāpekļa (II) un (IV) oksīdu (NO , NO_2), kā arī slāpekļskābes (HNO_3) koncentrācija, kas galvenokārt atbildīga par skābajiem lietiņiem un to izraisīto ietekmi uz vidi.

Īpašs gaisa piesārņojuma paveids ir gaisa tīrība dzīvojamās un darba telpās, kurās regulāri jāsasaskaras ne tikai ar sliktu gaisa kvalitāti, bet arī ar kaitīgām un toksiskām vielām. Toksiskās vielas telpās rodas ne tikai no rūpniecības, transporta, apkures, lauksaimniecības, bet arī iekštelpās “iztvaikojot” mēbelēs un dažādos priekšmetos esošajiem ķīmiskajiem savienojumiem (polimēri, plastmasas, mēbeles, krāsas, lakas u. c.). Tāpēc laba ventilācija un regulāra telpu vēdināšana ir sevišķi svarīga veselīgas vides nodrošināšanā.

Lielas bažas rada noturīgās (t. s. NOP, kas nesadalās un degradē vidi desmitiem un simtiem gadu) toksiskās vielas, kas lielos daudzumos vidē un sevišķi jau ūdeņos nonāk no lauksaimniecības (aldrīns, toksafēns, DDT, dieldrīns, heptahlori), rūpniecības, sadzīvē lietotās ķīmijas, farmācijas un kosmētikas industrijas (heksahlorbenzols, polihlorētie bifenili, alumīnija un bora organiskie savienojumi, poliaromātiskie oglekļa ūdeņraži, polihlorētie dibenzo-p-dioksīni u. c.).

---

egoistiski uzskata, ka viņiem ir tiesības un brīvības neievērot, pulcēties, apmeklēt baznīcu, izklaides vietas, ciemoties un ka to nedrīkst aizliegt.

“Es gribu”, kā arī individuālas brīvības un tiesības (un sevišķi visādu minoritāšu tiesības) Rietumu sabiedrībā tiek liktas augstāk par sociālā pienākuma, kopējā labuma un atbildības ētosu.

Augošais pieprasījums pēc resursiem

Strauji aug pieprasījums pēc resursiem, tie izsīkst, un notiek arvien brutālāka cīņa par tiem (retzemju metāli²⁰ un citi elektronikā izmantojamie elementi,²¹ energoresursi, arī pieeja tīram dzeramajam ūdenim).

Mūsu ekonomikās sistēmas balstās pārsvarā uz izsmeļamajiem dabas resursiem. Daļa no tiem ir neatjaunojami (zemes dziļu resursi, izrakteņi), citi ir tikai daļēji atjaunojami ilgākā laika posmā vai arī atjaunojami ar zināmiem saimniekošanas nosacījumiem (augi, dzīvnieki).

Arī ūdens mūsdienu pasaulē vairs neieklaujas daļēji neizsmeļamo resursu kategorijā, jo tā sāk akūti pietrūkt arvien vairāk pasaules reģionos, un daudzviet tas ir neatgriezeniski piesārņots. Katastrofāla situācija pasaulē veidojas tieši ar tīra dzeramā ūdens resursiem. Pārāk maz tiek izmantoti neizsmeļamie resursi, kā vēja, Saules vai ģeotermālā enerģija.

Šobrīd mēs strauji virzāmies uz katastrofu, jo masīvi tiek pārkāpti visi dabas resursu izmantošanas ilgtspējas principi, – no litosfēras iegūtās, kā arī cilvēku mākslīgi sintezētās vielas sistemātiski un arvien lielākos apjomos tiek akumulētas ekosfērā (izraisot arvien lielāku ekoloģisko disbalansu). Tāpat arī dabas daudzveidības fiziskie apstākļi ekosfērā permanenti tikai pasliktinās.

Pie pašreizējiem ieguves un patēriņa apjomiem vairums mums pieejamo resursu – enerģētiskie (nafta, gāze, ogles, urāns-235), atjaunojamās enerģijas risinājumos lietotie metāli (Sb, Li, In) un elektronikā lietotie retzemju metāli (Dy, Er, Nd, Pr, arī Ru, Rd u. c.),²² kā arī citi ierīcēs neaizstājami metāli (Sn, Ag, Au, Pt, Pd) – pilnībā izbeigsies tuvāko 10–20 gadu laikā.²³

Mūsdienu cilvēces akūtie izaicinājumi ir arī arvien **pieaugošais patēriņš**, izklaides, izšķērdīgais un parazitiskais dzīvesveids turīgākajā pasaules daļā, kam vairs nepietiek

---

20 Jay Greene, "Digging for Rare Earths: The Mines Where iPhones Are Born", in *CNET* (Sept. 26, 2012), http://news.cnet.com/8301-13579_3-57520121-37/digging-for-rare-earths-the-mines-where-iphones-are-born/.

21 Ieskats par elektronikā izmantojamiem metāliem un nemetāliem (piemērs ar viedtālruni): <https://www.compoundchem.com/2014/02/19/the-chemical-elements-of-a-smartphone/> (February 19, 2014). Lai iegūtu tikvien dažus gramus elektronikā nepieciešamo retzemju elementu (Y, Dy, Er, Ho, Tb, Pr, Nd u. c.), ir jāiegūst, mehāniski un ķīmiski (galvenokārt ar litiju un dažādām spēcīgām skābēm) jāapstrādā simtiem tonnu derīgo izrakteņu.

22 Anna Powers, "Researchers may have found a greener way to extract the rare earth metals for your smartphone needs", *FORBES* (Mar 4, 2019), <https://www.forbes.com/sites/annapowers/2019/03/04/researchers-may-have-found-a-greener-way-to-extract-the-rare-earth-metals-your-smartphone-needs/>

23 <https://coolinfographics.com/blog/2014/5/29/born-in-2010-how-much-is-left-for-me.html> (May 29, 2021).

planētas resursu, un arvien **pieaugošā sociālā nevienlīdzība** un spriedze, lielākā cilvēces daļa dzīvo pilnīgā nabadzībā.

Mūsu civilizācijas bīstamais (eksistenciāli kritiskais) punkts. Kas tālāk?

Jau secinājām, ka mūsu *eidemoniskā, hilētiskā* (jeb uz šo dzīvi, materiālām vērtībām vērstā) civilizācija (neatkarīgi no sabiedriskās iekārtas) balstās utopiskos priekšstatos, ka ir iespējama kaut kāda neierobežota izaugsme, nemitīga attīstība, arvien augstāks ērtību un labklājības līmenis. Vīsa mūsu ekonomika darbojas tikai ar nemitīgu produkcijas un patēriņa augšupejas nosacījumu. Kolīdz augšupeja apstājas, iestājas krīze.

Esam nonākuši punktā, kurā turpmāka izaugsme vairs nav iespējama,²⁴ un katastrofas novēršanai palīdz tikai radikāla virziena maiņa.²⁵

Pašreizējais dzīves un saimniekošanas veids ir radikāli jāmaina 3 būtisku iemeslu dēļ:

- 1) pasaules resursi ir ierobežoti, un šīs robežas bezgalīgu izaugsmi padara par neiespējamu, permanenta izaugsme noved pie neizbēgamas katastrofas dažādos līmeņos;
- 2) nemitīga izaugsme un kvantitatīva attīstība vistiešākajā veidā sagrauj un iznīcina mūsu pašu dzīves vidi;
- 3) izaugsme pasaules attīstītajā daļā notiek, izmantojot pasaules nabadzīgāko daļu. Mums ierastā izaugsme ir tiešs turpinājums gadsimtus senajam koloniālismam, iekarošanas un izlaupīšanas kariem, kā arī visam vēstures mantojumam.²⁶

Turpināt līdzšinējo dzīvesveidu un tempu nozīmē vai nu samazināt planētas iedzīvotāju skaitu, vai arī padziļināt jau tā dramatiskās sociālās plaisas un spriedzes, kas tāpat nozīmētu drīzu postu un haosu. Visnaivākais variants ir bagāto nevardarbīga atteikšanās no ierastajiem izklaides, luksusa labklājības un mobilitātes standartiem izpratnes un racionālu apsvērumu dēļ. Tas izklausās ļoti naivi, jo visiem tāpat ir skaidrs, ka tas nefunkcionē un visas reformas visvairāk skar tieši nabadzīgos.

Jautājums ir kļuvis eksistenciāls – kā mums visiem turpmāk paēst, izdzīvot un vienkārši sadzīvot. Šī un desmitiem citas potenciāli iespējamās pandēmijas signalizē,

---

24 Dennis & Donella Meadows, Erich Zahn, Peter Milling, “Die Grenzen des Wachstums”, in *Bericht des Club of Rome zur Lage der Menschheit* (Reinbeck: 1973).

25 Ernest U. Von Weizsacker, Anders Wijkman, “Wir sind dran: Was wir ändern müssen, wenn wir überleben wollen”, in *Clube of Rome: Der Grosse Bericht* (München: 2019).

26 Eberhard Pausch, “Die Unfähigkeit uz dauern. Finale der Wachstumsideologie”, in *Deutsches Pfarrblatt* (Ausgabe 11/2020), 697. Diskutējot ar jau citēto un plašu rezonansi izraisījušo ziņojumu: Ernst Ulrich von Weizsäcker / Anders Wijkman, “Wir sind dran: Was wir ändern müssen, wenn wir bleiben wollen”, in *Club of Rome: Der Grosse Bericht* (München: 2019).

ka cilvēce ir sasniegusi kādu bīstamu punktu, kurā pati daba vistiešākajā veidā cenšas izskaust savus “kaitēkļus”, par kuru uzskatāma cilvēce ar savu dzīvesveidu un attieksmi.

Tehniskais progress, izaugsme, attīstība un augošā labklājība vistiešākajā veidā sagrauj un nu jau eksistenciāli apdraud Dieva radīto pasauli. Mūsu tirgus ekonomika, industriālais balstās uz divām psiholoģiskām premisām, kas diemžēl neliecina par augstu attīstības pakāpi:

- (1) dzīves mērķis ir personīga laime kā visu vajadzību un iegribu apmierināšana;
- (2) mūs visus vieno egoisms, alkatība un savtīgums, laime un miers iestājas tikai tad, kad visiem ir arvien vairāk.²⁷

Jau 18. gadsimta beigās egoisms un alkatība aprakstīta kā ekonomisku procesu dziņējspēks, ētikai un cilvēcībai paliekot otrajā plānā.²⁸

Kvalitāte un kvantitāte nav absolūtas, tās ir subjektīvas un relatīvas kategorijas. Tāpēc runāšana par ilgspēju temporālā aspekta kategorijās ir neveiksmīga, ir ļoti svarīgi nodalīt *kvalitatīvu* izaugsmi no vienkārši *temporālas* izaugsmes.²⁹

Kā vienu no risinājumiem mēdz uzskatīt “*post-izaugsmes*” (*Postwachstum*)³⁰ filozofiju, kas saprātīgā ceļā cenšas izmainīt mūsdienu sabiedrības vērtības un rīcību. Noraidīta tiek nevis jebkāda izaugsme un attīstība, bet gan rūpnieciskās izaugsmes imperatīvs (ideoloģija, dogma), kas mijiedarbojas ar pieaugošu pieprasījumu. Visa mūsdienu ekonomika funkcionē tikai ar nemitīgas izaugsmes/attīstības (“arvien vairāk”) nosacījumu, un tieši tas mūs visvairāk apdraud. Tas ir mēģinājums veicināt labprātīgu atteikšanos un pašpietiekamību (*Ehik des Genug*),³¹ kurai jāaizstāj nemitīgi augošā bezjēdzīga patēriņa ekonomika.³² Manuprāt, saprāta arguments lāgā nedarbojas, jo pietiekamība un atbildība ir nevis racionāls saprāts, bet gan cilvēka dabas, kā arī vērtību un ētikas jautājums, un teoloģija ir viena no jomām, kas to varētu palīdzēt risināt.

---

27 Erch Fromm, *Haben oder Sein*, 14. Aufl. (Stuttgart: 1976), 15; teoloģiski diskutēts: Karl-Heinz Drescher-Pfeifer, “Sein oder nur haben? Ist eine Ethik des Genug genug?”, in *Deutsches Pfarrblatt* (Ausgabe 11/2020), 691.

28 Harald Lesch, *Was hat das Universum mit mir zu tun? Nachrichten vom Rande der erkennbaren Welt* (München: 2019), 147.

29 Arī atkritumu (kodolatkritumu) problemātika to uzskatāmi ilustrē.

30 Izaugsmes ideoloģijas (ekonomikai pamatā esošās dogmas) beigas, kā arī “pēcizaugsmes” risinājumi teoloģiski diskutēti: Eberhard Pausch, “Die Unfähigkeit uz dauern. Finale der Wachstumsideologie”, in *Deutsches Pfarrblatt* (Ausgabe 11/2020), 695–700.

31 “Ethik des Genug” ir plaši apskatīta un diskutēta arī teoloģiskajā periodikā, piemēram., Karl-Heinz Drescher-Pfeifer, “Sein oder nur haben? Ist eine Ethik des Genug genug?”, in *Deutsches Pfarrblatt* (Ausgabe 11/2020), 690–695.

32 Par sabiedrības “Reaktion”, “Reformation” un “Revolution” iespējām: Eberhard M. Pausch, “*Ceterum censeo*” – *Denkanstöße für Theologie und Kirche* (Berlin: 2018), 82–85.

Vēlreiz: problēma ir cilvēka līdzšinējais (beztbildīgais un nesaprātīgi izšķērdīgais) dzīvesveids, kā arī strauji pieaugošais patēriņš – ne izdzīvošanai, bet nebeidzamu iegribu, mākslīgi radītu vajadzību un arvien jaunu baudu apmierināšanai.

Pieaugot materiālai labklājībai, sabiedrība paradoksālā kārtā kļūst arvien tukšāka un depresīvāka, jo labklājība neveicina ne intelektuālu attīstību, ne eksistenciālas refleksijas par būtību un jēgu. Lai nodrošinātu nemitīgu attīstību, vairums cilvēku strādā darbus, kas viņiem nepatīk (nav viņu aicinājums), iegādājas lietas, kas patiesībā viņiem nav vajadzīgas, un izklaidē sevi veidos, kas kādam nes peļņu.

Mūsdienu cilvēks ir izlaidies un apmaldījies savās patērētāja vēlmēs un savā dziņā pēc arvien lielākas labklājības, ērtībām un baudām neredz vairs vajadzību pēc labas izglītības, domāšanas vai eksistenciāliem jautājumiem. Dzīves jēgas jautājums mūsu pārtikušajā sabiedrībā ir kļuvis tik aktuāls kā vēl nekad iepriekš, jo, par spīti visiem populārajiem “garīguma” meklējumiem, sabiedrība kļūst arvien primitīvāka, tukšāka un necilvēcīgāka.

Varētu pat apgalvot, ka mūsdienu cilvēks ir zaudējis pasauli vismaz divējādā veidā: zaudējot savas attiecības ar metafizisko dimensiju (ar Dievu) un līdz ar to likumsakarīgi sagandējot un zaudējot savu fizisko un materiālo dzīves vidi.

Mēs esam zaudējuši jebkādu realitātes izjūtu, jo pasauli esam reducējuši līdz sīka plānojuma, uzdevumu, sasniedzamu mērķu, kompetenču, padarāmu lietu līmenim, kurā dominē tikai arvien ātrāks temps, apjoms, efektivitāte, bet zūd padarītā jēga (pieņemam, izglītības procesu dokumentācija – apraksti, ziņojumi, novērtējumi, kas aizņem lielāku darba daļu par pašu procesu). Patēriņš, lietu sarežģītība un birokrātijas apmēri tikai pieaug, mūsu pieredzēm trūkst kontinuitātes (tās ir fragmentētas, nesaistītas, dzīves kopizteiksmē bezjēdzīgas).

Mēs esam sabiedrība, kas jau ir zaudējusi savu pasauli, savu saikni ar realitāti, un tajā ir pārāk maz cilvēku, kas apzinās šo traģēdiju. Dominējoši zemais izglītības un intelekta līmenis, kā arī pārlieku laba un ērta dzīve sabiedrību ir notrulinājusi, laupot reālu skatījumu uz lietām un norisēm, elementāru skaidrību un sapratni par esamību.

Visgrūtākais ir jautājums par teoloģijas atbildību un uzdevumiem šajā izaugsmes un fundamentālā apjukuma kontekstā. Attīstītājās pasaules zemēs rūpes par klimatu, ekoloģiju, apkārtējo dabu jau sen ir kļuvušas par neatņemamu sistemātiskās teoloģijas un praktiskās teoloģijas (pat hermenētikas un ekseģēzes) daļu, bet mazāk attīstītajā pasaules daļā (posttotalitārajās, postkomunistiskajās sabiedrībās) teoloģijā valda pilnīga neizpratne par šo jautājumu aktualitāti. Fundamentālisma un populisma apstākļos klimata un ekoloģijas jautājumus mēdz pierakstīt nevēlamam “liberālismam”. Baznīcai esot jā rūpējas par nokļūšanu debesīs, par dvēseles glābšanu, nevis jānopūlas ar jautājumiem, kā ilgāk un labāk dzīvot šajā pasaulē. Baznīcu konservatīvajā domāšanā ekoteoloģija tiek noraidīta kā pagāniska, politizēta un liberāli ideoloģizēta. Nereti konservatīvās aprindās ekoteoloģiju un zaļu domāšanu saista ar “neomarksismu”, kā

arī diskreditē kā “liberālu” (tātad nevēlamu, sabiedrībai neveselīgu) pārsvarā viena tās šaura un specifiska novirziena, proti, *ekofeminisma*, dēļ. Protams, arī ekoteoloģijā (pat bez feminisma) ir daudz politisku interešu, dīvainu subkultūru pieprasījuma un dažādu ideoloģiju, dažbrīd par daudz pārspilējumu un emociju. Skaidrs ir arī fakts, ka pasauli neglābs ne veģetārs, pat ne vegāns dzīvesveids, nepalīdzēs dzimumu līdztiesība un nepalīdzēs arī dārgā pāreja uz elektrotransportu (piemēram, litija akumulatoru ražošana un utilizācija nav dabai draudzīgāka).

Tomēr jāapzinās, ka runa ir par faktiem realitātē, ar kuriem vairs nevaram nerēķināties. Progress būtu gaidāms tikai strikti zinātniskā dialogā, kas balstīts gan zinātniskos faktos, gan arī teoloģiskos jēgas un perspektīvas jautājumos.

Tāpat arī būtu jānodala un strikti jārespektē reliģiskā un dabaszinātniskā skatījuma robežas. Skumji vērot teologu amatieriskos mēģinājumus skaidrot (apstiprināt vai diskreditēt) fizikālus, ķīmiskus, matemātiskus vai medicīniskus faktus un norises, tāpat kā eksakto zinātņu pārstāvjiem nevajadzētu nodarboties ar teoloģiskiem spriedumiem līmenī “arī Bībelē tā sacīts”, balstoties no konteksta izrautā, paviršā un burtiskā teksta izpratnē.

Teoloģija uzdod “kāpēc” (būtības, jēgas) jautājumus, nevis skaidro dabas likumus.

Eksakto zinātņu pārstāvjiem izpratnei būtu vēlams nopietni studēt arī teoloģiju, tāpat kā teologiem matemātiku un fiziku. Tikai tā varētu izvairīties no muļķīgiem pārpratumiem.

Grūtie jautājumi un dažādie skatījumi

Arvien biežāk saskaramies gan ar bīstamiem starpsugu vīrusiem, gan ar klimatiskajiem ekstrēmiem un dabas, ekoloģiskajām, tehnogēnajām u. c. katastrofām.

Arī vēsturē šādās situācijās ir raisījušās pārdomas, kas tas ir un ko tas nozīmē. Vai tās ir Dieva dusmas, sods vai mūsu darbības, uzvedības sekas, vai arī kas cits?

Tie ir visi dažāda līmeņa *teodicejas* jautājumi, no primitīviem (vairumā gadījumu) līdz pat vissarežģītākajiem.

Vai un kā konkrēti teoloģija var palīdzēt šos jautājumus risināt?

Piemēram, Voltērs savulaik Lisabonas 1755. gada zemestrīcē³³ ar sekojošiem cunami un ugunsgrēkiem vainoja Dievu (*Poème sur le désastre de Lisbonne*, 1756).³⁴ Viņš uzskatīja, ka Dieva radītā daba ir mežonīs, cilvēka ienaidnieks, tāpēc cilvēkam

---

33 Šīs un vēl dažu katastrofu sakarā Leibnics raksta savu “Teodiceju”: Gottfried Wilhelm Leibnitz, *Essais de Théodicée* (Amsterdam: 1710 // Madrid: Musee du Prado, 1999).

34 Russel R. Dynes, *The dialogue between Voltaire and Rousseau on the Lisbon Earthquake: The emergence of a social science view* (Newark: University of Delaware, 1999).

vajagot sacelties pret šo dabas tirāniju. Dabu vajagot nomainīt pret cilvēku ģenialitāti un varēšanu – to savaldot, transformējot, būvējot.³⁵

Voltēra laikabiedrs Žans Žaks Ruso³⁶ iebilda, ka no Radītāja rokām nākušais ir labs un skaists, bet viss tiek degradēts, samaitāts, kolīdz tas nonāk cilvēka rokās.

Cilvēks nav un nedrīkst būt dabas pavēlnieks, jo to savtīgi izmanto un izposta. Ja cilvēks grib labi dzīvot, tam jāmacās nevis valdīt, bet sadzīvot ar dabu. Mūsdienu klimatiskās un ekoloģiskās krīzes (kā arī pandēmijas) sakarā Ruso noteikti skaidrotu, ka pie visa tomēr būs vainojams pats cilvēks, kurš sevi nostādījis augstāk par savu Radītāju, Viņa radību vienkārši izmantojot, sagandējot un iznīcinot (izcērtot mežus, ielaužoties dabas teritorijās, tās noplicinot). Jeb – cilvēce tagad saskaras ar savu izvēļu, savas rīcības sekām. Ž. Ž. Ruso pamatoti varētu uzskatīt par modernās ekoteoloģijas pamatlicēju. Viņa darbos ir daudz emocionalitātes, naivuma un dogmatisma, bet tas bija tikai iesākums. Mūsdienās neviena nopietna sistemātiskās teoloģijas grāmata (kas sarakstīta pēdējās desmitgadēs) nav bez nodaļas par cilvēka morālo atbildību klimata un ekoloģijas jomā!

Cilvēka daba un vajadzības

Kļūda ar fatālām sekām ir ieskats, ka cilvēks savā būtībā ir labs, saprātīgs un atbildīgs un sabiedrība arvien izglītotāka.

Cilvēka dabā vērojams nenoliedzams ļaunums, tāpat arī daudzos būtiskos aspektos cilvēku nekādi nevar nosaukt par augsti inteligentu būtni. Tāpēc katram cilvēkam kā sociālai būtnei vajadzētu lauzt savu ļauno, egoistisko iedabu, un tas ir jautājums arī par vērtībām, mēra izjūtu un pietiekamību, par mācīšanos, kā arī par atbildīgu un jēgpilnu dzīvi.

Daudzās kultūrās un reliģijās pazīstama atteikšanās. Dažādu jomu cilvēki atsakās, lai sasniegtu augstāku mērķi vai labumu vai arī domājot par citu (vai visas sabiedrības) vajadzībām. Atteikšanās vienmēr kļūst problemātiska, ja tā tiek pieprasīta, bet pašreizējā situācija prasa ātrus, radikālus un globālus risinājumus. Mums vairs nav laika ierastajām deklarācijām, kā arī ierasti ilgajam lemšanas, saskaņošanas un īstenošanas procesam.

Pieprasīta (totalitāra) atteikšanās, no vienas puses, un naīva cerība uz cilvēku gatavību atteikties pašiem (brīvprātīgi), no otras puses, ir sen zināma ētiska dilemma, kur neviens no risinājumiem nešķiet labs. Piemēram, Volfgangs Hübbers (*Wolfgang Huber*)

---

35 Vēl radikālāks savulaik bija *Marie-Henri Beyle* jeb Stendāls – dabas kataklizmās Dieva vienīgais attaisnojums esot, ka Viņš neeksistē (Nīče savulaik to uzskatīja par gaumīgāko ateistu joku).

36 Jean-Jacques Rousseau, *Emile, or On Education* (Émile, ou De l'éducation), transl. by Allan Bloom (New York: Basic Books, 1979).

uzskata, ka mums ir morāls pienākums rēķināties ar nākamo paaudžu tiesībām,³⁷ bet tas nevar funkcionēt politisku kampaņu veidā, rēķinoties ar vienkāršu demokrātisku vairākumu. Tas prasa noteiktu sabiedrības kopējo izglītības un atbildības līmeni, lai gan pandēmija skaidri pierādīja, cik naivi un aplami ir bijuši visi labticīgie ieskati par sabiedrības brieduma pakāpi, izglītību un inteligenci. Sabiedrībā darbojas pārsteidzoši primitīvas paradigmas.

Tiesību filosofs Brūss Akermans (*Bruce Ackermann*) ir pārliecināts, ka cilvēkam ir pilnas tiesības arī neatteikties ne no kā un baudīt dzīvi, izmantojot visas iespējas, kas tagad ir pieejamas. Ikvienai paaudzei ir tiesības būt un rīkoties arī kā pēdējai.³⁸

Apmierināt vajadzības jeb kas un cik cilvēkam ir gana, būs atkarīgs no daudziem faktoriem, no saviem un citu ieskatiem un vērtībām.

Iepretī Jāņa evaņģēlija *es mīlu, tātad esmu* un Dekarta *cogito ergo sum*, mūsdienu cilvēks droši vien teiktu *es patērēju, tātad esmu*. Iegādāties arvien ko jaunu un labāku ir svarīgāk nekā kaut ko lietot ilgstoši, vajadzības gadījumā salabojot. Tā ir shēma, kas atpazīstama dzīves pamatnostājās, dzīves pašsaprotamā filosofijā un izpaužas visās sfērās, arī attiecībās. Psiholoģiski šādu eidemonisku patēriņa sabiedrību varētu raksturot arī kā nenobriedušu, kā arī secināt, ka askēze un patēriņš tomēr nav nekādi ētiski pretstati, bet viena un tā paša psiholoģiskā mehānisma divas puses.

Jaunā Derība atklāj Dievišķās, ķēnišķās ētikas principus, pasvītrotot tādas pamatvērtības kā mīlestība, labestība, savstarpēja cieņa un brālība. Jēzus sekotājiem tiek mācīts krāt mantas debesīs (MtEv 6,19ss), neuzticēties “mamonam” (MtEv 6,24), nekļūt alkātīgiem (LkEv 12,13ss), atsacīties citu labā (MtEv 5,39ss), rūpēties par tiem, kam kādas vajadzības (Acta 4). “Vieglāk ir kameiļim iziet caur adatas aci, nekā bagātam ieiet Dieva Valstībā” (MtEv 19,24), un vispār – “Svētīgāk ir dot nekā ņemt” (Acta 20,35 – *Agrafa* jeb citēts Jēzus vārds ārpus evaņģēlijiem).

Ēriks Fromms (*Erich Fromm*) ekoteoloģijas pamatus saskata vai nu Apustuļu darbu grāmatas 4. nodaļā (senos kristiešus raksturoja kopīgs īpašums un rūpes par tiem, kam trūkst), vai arī atteikšanās motivācijā, kas ietverta Jēzus kārdināšanas stāstā MtEv 4,1-11 (+sinoptiskās paralēles LkEv 4,1-13 un MkEv 1,12ss). Vissvarīgākais ir apzināties, ko tas nozīmē – būt un dzīvot kā cilvēkam. Gluži kā Jēzus kārdināšanas stāstā Jēzus atsaka sātana vilinošajiem piedāvājumiem, tāpat arī cilvēkam ir jāatsaka visai alkātībai, mantkārībai un dziņai pēc varas.³⁹

---

37 Wolfgang Huber, “Selbstbegrenzung aus Freiheit”, in *Evangelische Theologie* (Nr. 52/1992, Heft 2), 128–146.

38 Bruce Ackermann, *Social Justice in the Libertate State* (NewHeaven CT, 1980), 216.

39 Erich Fromm, *Haben oder sein*, 45. Aufl. (München: 2018), 72–78. E. Fromms gan nav brīvs no marksisma ideoloģijas, tas uzskatāms par lielu mīnusu viņa tālākajās tekstu interpretācijās.

Nākotnes izdzīvošanas modelis varētu būt apgaismota un humāna sabiedrība, kur izglītoti, pieauguši un atbildīgi cilvēki sadarbojas, sargājot un kopjot savu dzīves vidi.

Par Bībeli – kur saduras reliģiskais, vēsturiskais un dabaszinātniskais

Bībele, VD un JD Svētie Raksti (kas patiesībā ir milzīga, bagāta un gudra bibliotēka), tiek uztverta kā Dieva vēsturiskās atklāsmes rakstiska fiksācija. Teksti satur gan vēsturiskus, gan folkloristiski leģendārus, pat mitoloģiskus materiālus, kas radīti un apkopoti ļoti ilgā vēstures posmā.

Tur ir gan eksaktais, empīriskais, gan arī reliģiski mistiskais, metafiziskais.

Tauta, cilvēki stāsta stāstus, *story* – par savu neparasto, vārdos grūti ietveramo pieredzi. Aiz šiem *story* ir kas lielāks un svētāks.

Bībelē ietverti cilvēka dzīves un cilvēces lielle un grūtie jautājumi – visi šie “kāpēc” – par jēgu, būtību, par to, kas šis viss ir un kas būs, kurp tas viss virzās. Tieši vēsturē šie jēgas un virzības jautājumi parādās visskaidrāk.

Neviena grāmata pasaules vēsturē nav arī tik daudz, rūpīgi, dziļi un nesaudzīgi zinātniski kritiski pētīta kā Bībele, sevišķi jau Jaunā Derība.

Bībelē nekur tiešā, burtiskā veidā nav runāts par klimata izmaiņām, mūsdienu ekoloģiskām problēmām vai arī par koronavīrusa pandēmiju, tomēr nevar nepamanīt tekstus, kas runā vispārīgāk par norišu cēloņsakarībām un cilvēka mūžīgo atbildību ikvienā laikmetā.

Daži no visbiežāk diskutētajiem tekstiem un tēmām:

- 1) teksti, kas runā par Dievu, kurš radījis pasauli (visu redzamo un neredzamo), un par to, ka Viņam viss pieder: Genesis 1,1; Psalmi 104,25-30; Nehemijas 9,6; Jāņa ev. 1,3; Kolosiešiem 1,16-17 u. c.;
- 2) seno tekstu uzsvārs, ka viss dzīvais (augi, dzīvnieki) ir daļa no Dieva radības, arī cilvēks ir daļa no tās, to nedrīkst bezatbildīgi izmantot, iznīcināt: Jesajas 43,2-21; Ījaba 37,14-18; Jēzus Kalna sprediķis Mateja ev. 6,26 u. c.;
- 3) pārliecība, ka ne tikai teksti, bet arī radība ir kā “Dieva grāmata”, kuru varam lasīt, no kuras varam mācīties: Ījaba 12,7-10; Jesajas 11,9 un Romiešiem 1,19-20;
- 4) Dieva griba ir, lai rūpējamies un esam atbildīgi par Viņa radību. Mēs neesam īpašnieki, bet drīkstam tikai uz kādu laiku to lietot: Genesis 1,26; Leviticus (3. Mozus) 25,23-24; Jesajas 24,4-6; Jeremijas 2,7; Ecehiēla 24,2-4; Jāņa apokalipse 11,18 (tiesa pār visiem, kas iznīcina dabu).

Ko darīt ar šiem tekstiem?

Lai saprastu šo tekstu vēstījumu, tā aktualitāti mūsdienu problēmu un izaicinājumu kontekstā, nepieciešama laba akadēmiska teoloģiska izglītība, jo runa ir par šo tekstu

mūsdienīgu, situācijai atbilstošu interpretāciju. Pašlaik senās baznīcas (baznīctēvu), viduslaiku vai 16. gadsimta interpretācijas vairs nav aktuālas, jo esam pilnīgi citā situācijā. Ekoteoloģijas neesamība Latvijā noteikti skaidrojama ar vājo teoloģisko izglītību sabiedrībā kopumā un arī baznīcu vidē, tas arī izskaidro Latvijas baznīcu skaidro pozicionēšanos fundamentālisma un populisma aprindās. Akadēmiska teoloģiska izglītība būtu īpaši veicināma un atbalstāma.

Teksti ir jālasa un jāanalizē senajās oriģinālvalodās, ir jāapgūst teksta analīzes (ekseģēzes), izklāsta un interpretācijas (hermeneitikas) māksla. Mēs lasām ļoti senus tekstus, kurus nevar tā vienkārši, pa taisno saprast mūsdienu tulkojumā. Tie ir tikai daži teikumi, kas izrauti no seniem tekstiem, tie pārstāv ļoti garu un plašu garīgo, arī gudrības (atziņas) pieredzi un tradīciju. To izpratnei ir svarīgi zināt kontekstu – tekstuālo, vēsturisko, reliģisko, kulturālo, mentālo, sociālo utt. Neeksistē tāda vienkārša, tieša un burtiska tekstu izpratne, mūs no teksta šķir mentalitāte, kultūra, gadu tūkstoši.

Svarīgi ir saprast ne tikai teksta vēsturisko un tekstuālo kontekstu un jēgu, bet arī Bībeles kopējo vēstījumu, lai netiktu producētas teoloģiskas, loģiskas u. c. kļūdas, lai vēlamais neaizstātu rezultātu vai arī lai mēs tekstos neielasītu savu šodienas konteksta izpratni, kā tas bieži arī notiek.

Seno biblisko tekstu *hermeneitikas* jomā par klimata un ekoloģijas jautājumiem dominē 3 pieejas:⁴⁰

1. Par cilvēka inteligenci un atbildību. Cilvēku raksturo tieši atbildība, spēja turēties pretī stulbumam, alkātībai un egoismam, kā arī spēja kontrolēt primitīvus, dzīvnieciskus refleksus un iegribas.

Daba nepieder mums vieniem, mums jābūt kā labiem īrniekiem, pārvaldniekiem un priesteriem (starpniekiem). Tas ir cilvēciskās dabas ļaunums (degradācija), ka visa pasaule (gan daba, gan dzīvā radība, gan citi cilvēki) parādās kā manipulāciju, izmantošanas, iznīcināšanas objekts.

Radīšanas stāstos cilvēks parādās kā radības sargs, kas kopj, sargā un priecājas par skaistumu un labumu, nevis visu piesavinās, izmanto, sabradā vai izposta. Ontoloģiskā ļaunuma nomākta būtne neizbēgami izmanto, transformē, piesārņo un iznīcina, tāpēc jautājums ir par to, kas tad veicina mūsu dabas jeb sirdsprāta izmaiņas, – vai nu izglītība, vai kāda saprašana, atskārsme, vai pat dievišķa atklāsme. Cilvēkam ir cerība, jo pat pēc “grēkā krišanas” ikviens nes sevī Radītāja (un nevis pasaules) līdzi, ikvienā ir ilgas un cerības pēc Dieva, kā arī pēc labākas, skaistākas, ilgtspējīgākas būšanas. Būt cilvēkam, tas nozīmē – būt atbildīgam, cilvēku visvairāk raksturo tieši atbildība. Cilvēcei

---

⁴⁰ Ernst M. Conradie, “Interpreting the Bible amidst ecological degradation”, in *Theology* 112 (2009), 203–207; Ernst M. Conradie, *Angling for Interpretation: A first guide to biblical, theological and contextual hermeneutics* (Stellenbosch: SUN Press, 2008).

ir iespēja atgūt zaudēto orientāciju un kontroli pār savu jauno un egoistisko dabu un ar atbilstošu rīcību novērst draudošo katastrofu.

2. Par visa esošā, dzīvā svētumu. Mūsu planēta, tās daba, augi, dzīvnieki, ūdeņi un viss pārējais ir Dieva radīts, to visu Radītājs ir nodevis mums, lai mēs varētu labi un laimīgi šeit dzīvot. Dzīves uzdevums nav arvien ātrāk un efektīgāk rosīties, lai sasniegtu vairāk.

Interesanti, ka dažādu jomu zinātnieki apgalvo, ka pārtikas, ūdens un citu resursu pilnīgi pietiek, lai normāli varētu dzīvot visi cilvēki pasaulē. Problēmas sākas ar alkātību un nevienlīdzību, ar pilnīgi atšķirīgiem dzīves nepieciešamības standartiem.

Mūsdienu teoloģija ekoloģiski atbildīgu rīcību pasvītro kā neatņemamu kristīgas dzīves daļu. Kristīgs garīgums ietver arī rūpes par apkārtējo vidi.

Dievs (Sv. Gars) veido ne tikai cilvēku iekšējo, garīgo pasauli, bet arī viņu attieksmi pret citiem cilvēkiem un apkārtējo vidi – pasauli, dabu, dzīvniekiem un augiem. Ticīgs cilvēks kaut ko labu darīs arī apkārtējai videi. Ja būtu vairāk šādu cilvēku, tas varētu būt spēks iepretī industrializācijas un patēriņa “Leviatānam” vai *suverēnam*.⁴¹

3. Skaidras nākotnes vīzijas meklējumi. Teoloģijas lielā kļūda ir lieka dramatisēšana, moralizēšana un apokaliptiska sludināšana par drīzo pasaules galu un bojāeju. Tas nepalīdz.

Izmainīt klimatu un labot citas lietas nav pāris gadu jautājums, piedevām risinājumi ir sarežģīti un nepatīkami, turklāt tiem jābūt visos līmeņos, globāliem.

Priekšlikumi

Tas ir plaši aprakstīts vides zinātnes jomā (tās ir zināmas un zinātniski argumentētas lietas) – klimata pārmaiņu un ekoloģiskās pēdas mazināšanai ikviens var spert šādus soļus ilgtspējīgas attīstības⁴² virzienā:

- 1) mazināt visu veidu patēriņu, bet sevišķi jau lēto, nekvalitatīvo, īslaicīgi lietojamo preču (sevišķi apģērba) patēriņu. Lētām, nekvalitatīvām precēm nav tiesību eksistēt, šo ekspansiju var apturēt tikai patērētājs, šādas preces vienkārši nepērkot. Patēriņš ir galvenais mūsu planētas izpostītājs. Nepietiek tikai ar atkritumu šķirošanu un *recycling*, kaut ko mainīt var galvenokārt patēriņa ierobežošana;⁴³
- 2) taupīt enerģiju, atteikties no enerģētiskā luksusa;

---

41 Thomas Hobes, *Leviathan, or the Matter, Forme, and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil* (1651), reprint edition (New York: First Touchstone edition, 1997).

42 Jānis Zaļoksnis, “Ilgspējīga attīstība; tās pamatprincipi” // *Klimats un ilgtspējīga attīstība*, 274–279.

43 Uzskatāmas diagrammas resursā: Recycling isn't the Answer; It's the Last Resort; <https://www.ifixit.com/Right-to-Repair/Recycling> (skatīts 15.09.2021.)

- 3) reducēt nevajadzīgu globālo mobilitāti (kas sevišķi izplatīta arī akadēmiskajās aprindās), bet būtisku pienesumu var dot arī lokālās (ikdienišķās) mobilitātes ierobežošana (nevajadzīgs klātienē darbs, ja var strādāt arī attālināti). Ikdienišķa braukšana uz darbu ir dabas resursu un enerģijas nevajadzīga, neinteliģenta šķērdēšana. Tiek izmantots transports, palielinās enerģijas (elektrība, apkure, ventilācija u. c.), apģērba, apavu, lētu kancelejas preču, neveselīgu pārtikas izstrādājumu (*fastfood*, iepakoti pusfabrikāti u. c.), kā arī medikamentu patēriņš (regulāri lietojot sabiedrisko transportu, kā arī uzturoties kopējās darba telpās, būtiski palielinās vīrusu izraisīto infekciju apjoms);
- 4) pārtraukt atkritumu, iepakojuma, arī papīra dedzināšanu privātmājās (kas ir izteikta Latvijas pilsētu problēma);
- 5) izmantot atjaunojamo (saules, vēja, ūdens) vai ģeotermālo enerģiju fosilā kurināmā vietā. Labāks risinājums par fosilajiem resursiem ir pat kodolenerģijas saprātīga izmantošana;
- 6) ar patēriņu apzināti veicināt kvalitatīvu un ilgi kalpojošu, remontējamu⁴⁴ ierīču dominanci.

Ko var darīt teoloģija? Teoloģijas lielais un neizmantotais trumpis ir ētika. Tā var mudināt cilvēku uz aktīvu, pozitīvu rīcību. Caur zināšanu un pieredzes nodošanu teoloģija var veicināt:

- 1) gatavību taupīt un atteikties;
- 2) gatavību domāt ne tikai par sevi un savējiem, gatavību dalīties ar citiem, jo mums ir daudz vairāk, nekā mums nepieciešams (pasaules posta kontekstā);
- 3) darbīgus, ne politiski deklaratīvus centienus pēc miera, taisnīguma, solidaritātes, humanitātes;
- 4) izglītības līmeni, jo slikti izglītotu idiotu bari pasauli var pazudināt ātrāk par jebkuru vīrusu. Izglītība nav un principā nevar būt “kaut kam” vai darba tirgum, mums vajadzīgi izglītoti un gudri cilvēki, kuri dzīvē dara to, kas ir viņu aicinājums;

---

44 Šobrīd vislabākais resurss ir *iFixit.com*, kas satur tehniskus materiālus par dažādām ierīcēm (viedtālruniņiem u. c.) un to uzbūvi, izmantotajiem materiāliem, detaļu kvalitāti, kā arī vērtējumu par iespējām ierīci saremontēt, nomainīt detaļas, kā arī par ražošanas, ekspluatācijas, remontu un *recycling* ietekmi uz apkārtējo vidi: <https://www.ifixit.com/>; <https://www.youtube.com/user/iFixitYourself/videos>.

Vienkāršā un korektā veidā par tiesībām uz remontējamām ierīcēm, kā arī šo problemātiku gan no patērētāja, gan ražotāju perspektīvas lielisks mācību video: Marques Brownlee, “What is Right to Repair?”, <https://www.youtube.com/watch?v=RTbrXilzUt4> (May 8, 2021).

5) sirds izglītību, emocionālo inteliģenci, ticību un pašāvēību uz Dievu.⁴⁵

Dieva likums ir saprātīgs pamats pat mūsdienu cilvēces nākotnei, tas nav pretrunā zinātniskajam pasaules redzējumam, tas ir loģisks, racionāls un ļoti praktisks.

Rietumu pasaulē teoloģijai no “pravieša” un sava laika “sirdsapziņas balss” diemžēl ir tendence kļūt par dažādu populāru laikmeta ideoloģiju, sabiedrības turīgākā slāņa labklājības un ērta “garīguma” prostitūtu, izvairoties no neērtiem, nepopulāriem mūsdienu pasaules reālajiem izaicinājumiem. Sevis izzināšana un garīga bagātināšana, “iekšējā” garīguma attīstība, meditācijas, misticisms, integrālā izglītība ir modes lieta un milzīgs reliģisks pieprasījums mūsdienu sabiedrībā neatkarīgi no reliģiskās piederības. Kristīgās (bibliskās) teoloģijas kontekstā cilvēks sevi garīgi izkopj un bagātina, nevis darbojoties ar sevi, ar dažādām metodēm, tehnikām un elitārām (maksas) zināšanām izzinot sevi, bet gan kalpojot pasaulei tās reālajās problēmās. Garīgums bez realitātei atbilstošas ētikas un tās skaidras un apzinātas veicināšanas ir muļķības, kas palīdz tik aizmirsties un iluzori aizbēgt no acīm redzamās realitātes un atbildības!

Problēma ir arī apstākļi, ka mēs labi zinām un saprotam, kā ir labi un pareizi, kā vajadzētu, bet nespējam tā dzīvot un rīkoties. Tas ir arī JD aprakstītais zināšanu, gribas un rīcības pretstats,⁴⁶ kas saistīts ar cilvēciskās dabas raksturu. “Nevis to, ko gribu, es daru, bet, ko ienīstu, to es daru.” (Rom 7,15)

Tieši kristīgās teoloģijas klasiskie risinājumi nav novecojuši vai sevi izsmēluši, tie var būtiski palīdzēt arī mūsdienu apstākļos, jo tikai tie skaidri virza cilvēku konkrētas rīcības ceļos.

Teoloģija var palīdzēt tikai tad, ja tā runā par transformējošām pieredzēm, kas motivē citādi domāšanai, dzīvesveidam, sadzīvei, rīcībai. Tradicionālās kristīgās ticības būtība ir cilvēka dabas jeb sirdsprāta transformācija Kristus atklāsmes, Kristus darba, Viņa klātbūtnes pieredzes sakarā, ko iezīmē šī *metanoia* un “jaunās dzīves” dāvana Dievā. Šī “jaunās dzīves” dāvana jau izpaužas cita veida apziņā, citā lietu kārtībā un attiecībās. Arī attieksmē pret vidi, kurā dzīvojam. Teoloģija nekalpo nekam labam, ja tā pievēršas garīguma izkopšanai, nepasvītrotot un īpaši skaidri neveicinot garīguma obligāto sasaisti ar aktuālo problēmsituāciju.

Sevišķi jau postpadomju telpā ir ļoti pietrūkusi teoloģiska refleksija par kristīgās ticības sociālajām, klimatiskajām, ekoloģiskajām dimensijām. Tādas nav vispār, un jebkādas teoloģiskas aktivitātes klimata un ekoloģijas jomā baznīcu aprindās mēdz pielīdzināt pat komunisma un fašisma ideoloģijai. Risinot marginālus (pārsvārā seksuālās

---

45 Līdzīgi soļi diskutēti arī teoloģiskajā periodikā: Eberhard Pausch, “Die Unfähigkeit uz dauern: Finale der Wachstumsideologie”, in *Deutsches Pfarrblatt* (Ausgabe 11/2020), 699.

46 To skaidri parāda arī dažādas aptaujas, piemēram, Michael Kopatz, *Ökorumine* (München: Oekom Verlag, 2018), 54–71. Rietumvalstīs 95% iedzīvotāju uzskata, ka ekoloģijas jautājumi ir svarīgi, bet ikdienā nerīkojas atbilstoši tam, ko paši uzskata par svarīgu.

ētikas, “liberālisma”, ģimenes, dzimtas u. c.) jautājumus, neesam vēl aptvēruši, kādu dramatisku un eksistenciālu problēmu, izaicinājumu un morālo dilemmu priekšā mēs visi šobrīd atrodamies un ar kādiem niekiem šobrīd nodarbojamies.

Mūsdienu Rietumu teoloģijā kristīgi simboli pilnīgi noteikti nozīmē arī klimatiskos un ekoloģiskos simbolus, un ticība nozīmē dzīvi un rīcību arī klimata izmaiņu piebremzēšanas un mūsu ekoloģiskās pēdas mazināšanas jomā!

Priekšlikumi teoloģijai

1. Daudz var izdarīt savas jomas intelektuālie līderi, kuriem no ērtas un ienesīgas iekšēja garīguma veicināšanas, elitāriem “izaugsmes” treniņiem beidzot (!) vajadzētu pievērsties reāliem un aktuāliem cilvēces izaicinājumiem, elementārai ētikai vides, klimata un ekoloģijas jomā. Situācija ir pārāk kritiska, lai jebkādā veidā veicinātu līdzšinējā dzīvesveida saglabāšanu, atbildot uz populāru reliģisku pieprasījumu garīguma bagātināšanas jomā un nodarbojoties ar absolūti marginālas nozīmes lietām. Teoloģijai būs atkal jāklūst nepopulārai un neērtai, ja tā vispār vēlas izpildīt savu šī laika misiju.

2. Jāattīsta jauni teoloģiski jēdzieni,⁴⁷ klimata un ekoloģijas jautājumos vajadzētu izvairīties lietot ierastās dogmatiskās, klasiski kristoloģiskās kategorijas, pret kurām Rietumu kultūra jau ir garlaikota un imūna. Tas nav viegli, jo tā ir saistīta ar simboliem (ko neviens neizdomā, tāpat kā mītus, kas ir kolektīvas, rituālas atmiņas forma). Lai tas notiktu, teoloģijai ir sistemātiski un ilgāku laiku jānodarbojas ar ekoloģiskās ētikas jautājumiem un tās nesējiem ilgstoši jārāda atbildīgas rīcības piemērs, kā arī jāveido pilnīgi jauna terminoloģija, kas brīva no šī brīža ideoloģiskajām noslodzēm.

3. Teoloģijai jāpasvīturo cilvēciskā gudrība un atbildība, kas izpaužas dabas sargāšanā un kopšanā, nevis izmantošanā un iznīcināšanā. Gudrība un atbildība nav dabiskas un iedzimtas, tās attīstāmas caur kārtīgu mācīšanos (labu izglītību), pieredzi un domāšanu.

Publikācijas mērķis bija aktualizēt plašo un komplekso tēmu un problēmjautājumu loku tālākai refleksijai un starpnozaru diskusijai – sirsnīgā cerībā, ka arī Latvijā teoloģija beidzot pievērsīsies cilvēces aktuālajiem izaicinājumiem un ētiskajām dilemmām straujo klimata pārmaiņu, ekoloģijas, piesārņojuma, resursu izsīkuma, kā arī pārapsīdētības, dzīves kvalitātes un sociālās ētikas jomā.

---

47 Ernst M. Conradie, *Interpreting the Bible amidst ecological degradation*, 205.

SUMMARY

CLIMATE CHANGE, ECOLOGY AND THEOLOGY. EXCITING REFLECTIONS ON THE MISSION OF THEOLOGY IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY GLOBAL CHALLENGES

The purpose of this article is to bring to light the wide and complex range of topics and problems for further reflection on the tasks of theology in the context of current contemporary challenges. In Latvia, there is a noticeable lack of theological discussions pertaining to the areas of rapid climate change, ecology, pollution, resource depletion, overcrowding, quality of life and social ethics. It is crucial for the modern message of the Christian faith to include climatic symbols and to ensure that climate and ecological issues become a matter of course in the fields of theology.

Research reveals that in the coming years the main question will not concern restoring the growth, but rather – assuring the basic survival of humanity as such. Therefore, even in this time of global pandemic, theology should not give false hopes for a return to normal (pre-pandemic) “normality”, instead, it should promote a fundamental change in thinking to radically change our attitudes and lifestyles.